

پیش‌گفتار

بسم الله الرحمن الرحيم

«الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

قرآن پیام روشن الهی است که همه‌ی انسان‌ها را به راستی و رستگاری دعوت می‌کند. از صدر اسلام تاکنون، آموزش این پیام جاودانه‌ی الهی، از مهم‌ترین ارکان تعلیم و تربیت در میان مسلمانان بوده است.

در کشور ما نیز، به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم ایران و جایگاه ویژه‌ی قرآن در اعتقادات دینی، آموزش قرآن همواره مورد توجه همگان بوده است.

برنامه‌ی آموزش قرآن از یک سو در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه‌ی دانش‌آموزان با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه‌ی مردم است. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا — به شرط آن که زبان این کتاب را درک کند — می‌تواند از آن بهره‌گیرد (هَدَى لِلنَّاسِ، بقره/ ۱۸۵) از سوی دیگر این برنامه تمامی موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم، آشنایی با معارف انسان‌ساز قرآن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل می‌گردد.

در این برنامه، سه هدف اساسی آموزش قرآن در سه دوره‌ی تحصیلی، علاوه بر تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن، عبارت است از: توانایی قرائت قرآن در دوره‌ی ابتدایی،

درک معنای عبارات و آیات ساده در دوره‌ی راهنمایی و تدبیر در آیات قرآن کریم و آشنایی با شرح و توضیح آن‌ها در دوره‌ی متوسطه.

شایان ذکر است که با توجه به جامعیت اهداف آموزش قرآن، در هریک از سه دوره‌ی تحصیلی، متناسب با شرایط ذهنی و روحی دانش‌آموزان، سایر اهداف نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. کتابی که پیش‌رو دارید ابتدا در سال ۱۳۸۲ با نام روش آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی (کُد ۶۰۱۱) برای مراکز تربیت معلم رشته‌ی ابتدایی تألیف شد و آخرین چاپ آن (چاپ پنجم) در سال ۱۳۸۶ انتشار یافت. اینک همان کتاب با اضافات و اصلاحات کامل به نام مبانی و روش‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی ارائه می‌شود.

در کتاب قبلی مباحث مربوط به مبانی و روش‌ها آمیختگی داشت اما در کتاب فعلی اولاً، این دو بخش از یک دیگر تفکیک شده است؛ ثانیاً، بخش مبانی با تفصیل بیش‌تری به بیان مطالب مهم‌تر به ویژه در حوزه‌ی مبانی روان‌شناختی روش‌های خاص آموزش قرآن پرداخته است. بدیهی است اصلاحات لازم که نتیجه‌ی تدریس این کتاب در مراکز تربیت معلم، پیشنهادهای مدرسان محترم این درس و تجدیدنظر مؤلفان است، نیز به عمل آمده است.

کتاب دارای سه بخش اصلی کلیات و مبانی آموزش قرآن، روش تدریس و روش ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی است و نیز یک پیوست (مصوبه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش در مورد برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی) و دو مجموعه از منابع مورد استفاده در تألیف این کتاب و منابع تکمیلی مفید در ارتباط با موضوع آموزش قرآن، پایان‌بخش این کتاب است.

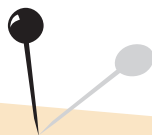
از همه‌ی مدرسان مراکز تربیت معلم و سایر کارشناسان و آموزگاران و به ویژه از ناظر محترم تألیف که با مطالعه دقیق و ارائه پیشنهادهای اصلاحی و تکمیلی موجبات غنای بیش‌تر این اثر را فراهم آوردند، کمال سپاسگزاری و قدردانی به عمل می‌آید.

وب‌گاه (سایت) گروه قرآن دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

<http://quran-dept.talif.sch.ir>

بخش اول

کلیات و مبانی آموزش قرآن

شامل دوازده فصل

- فصل اول: جایگاه و تاریخچه‌ی آموزش قرآن
- فصل دوم: کاستی‌ها و ضرورت‌ها در آموزش قرآن
- فصل سوم: فلسفه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش
- فصل چهارم: اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی آموزش قرآن
- فصل پنجم: اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- فصل ششم: تعریف، اهداف و جایگاه اجزای آموزش قرآن
- فصل هفتم: نقش رسم الخط در آموزش روخوانی قرآن
- فصل هشتم: مبانی روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- فصل نهم: مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی
- فصل دهم: ویژگی‌ها و صلاحیت‌های معلمان در آموزش قرآن
- فصل یازدهم: رسانه‌های آموزشی و کمک‌آموزشی
- فصل دوازدهم: نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه‌ی فرهنگ آموزش قرآن

اهداف یادگیری فصل اول

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- نهادهای مختلف را که در طول تاریخ اسلام به آموزش قرآن می‌پرداخته‌اند، نام ببرد.

۲- برخی از ویژگی‌های مهم روش آموزش قرآن در نهادهای فوق را توضیح دهد.

۳- سیر آموزش قرآن در آموزش و پرورش را توضیح دهد.

جایگاه و تاریخچه‌ی آموزش قرآن

مکتب‌خانه

مساجد

مدارس و دانشگاه‌ها

جلسات قرآن

خانواده

آموزش قرآن در نظام آموزش و پرورش

تاریخچه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش

فعالیت یادگیری

جایگاه و تاریخچه‌ی آموزش قرآن

خداوند متعال در ابتدای سوره‌ی الرحمن می‌فرماید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الْقَرَّانُ» و نیز در اولین آیه‌ی نازل شده بر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله از او می‌خواهد که «اقْرَأْ» و پیامبر پاسخ می‌دهد، خواندن نمی‌دانم، آن گاه خداوند خواندن را توسط جبرئیل به پیامبر خاتم می‌آموزد. این چنین است که خداوند متعال، اولین معلم قرآن است.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در طول رسالت خویش به‌ویژه در سال‌های آغازین با تلاوت آیات و بیان مطالب لازم درباره‌ی آن‌ها، قرآن کریم را به اصحاب خود می‌آموختند. کتابت آیات وحی زیر نظر پیامبر – صلی‌الله‌علیه‌وآله – توسط برخی از یاران خاص ایشان انجام می‌شد. حفظ و قرائت آیات کریمه و به تدریج آموزش قرآن کریم از مهم‌ترین تلاش‌های همه مسلمانان در عصر نزول قرآن گردید. پس از صحابه، تابعین* نیز به آموزش قرآن همت گماشتند. اندک اندک این سنت حسنه رواج یافت به نحوی که در طول تاریخ، مسلمانان تعلیم و تربیت فرزندان خویش را از قرآن کریم آغاز می‌کردند. به تدریج در جوامع اسلامی برای آموزش قرآن نهادها و تشکیلات خاصی به‌وجود آمد.

مکتب خانه

مکتب‌خانه، از قدیمی‌ترین و معتبرترین جایگاه‌های آموزش قرآن بوده است. هم‌اکنون نیز در برخی از روستاها و شهرهای کشورهای اسلامی این جایگاه حفظ شده است. در مکتب‌خانه معمولاً یک مرد یا یک زن که او را «ملا» می‌نامیدند قرآن را از روی «عمّ جزء» (جزوه‌هایی که حاوی جزء سی‌ام قرآن است و بدین جهت که با سوره‌ی «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» سوره‌ی نبأ شروع می‌شد به آن «عم جزء»؛ یعنی جزء عمّ می‌گفتند) به نوآموزان، آموزش می‌دادند. ملا، کلمات و عبارات قرآن را به صورت هجّی یا بخش‌بخش می‌خواند و شاگردان تکرار می‌کردند. مهم‌ترین عامل یادگیری در این روش تمرین و تکرار شنیدن و خواندن آیات قرآن بود. در این روش حروف و حرکات به‌طور ضمنی آموزش داده می‌شد. نوآموزان پس از یادگیری سوره‌های جزء آخر قرآن، به تدریج خواندن قرآن را از روی قرآن کامل آغاز کرده و ادامه می‌دادند. تعلیم و تربیت بسیاری از استادان و دانشمندان قدیم و جدید، با آموزش قرآن از درون همین مکتب‌خانه‌ها آغاز شده است.

* تابعین کسانی بودند که محضر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله را درک نکردند، ولی با اصحاب ایشان هم عصر بوده و از آن‌ها مطالب زیادی را درباره‌ی قرآن و سنت پیامبر اکرم آموختند.

مساجد

از دیرباز، مساجد جایگاه اصلی آموزش قرآن و معارف اسلامی بوده است. آموزش قرآن خود یکی از ارزشمندترین اعمال عبادی است، از این رو، مساجد اهتمام خاصی نسبت به برگزاری محافل قرآنی داشته‌اند تا آن‌جا که در مساجد بزرگ، مکان یا قسمت خاصی برای تدریس قرآن اختصاص می‌یافته است تا مؤمنان که برای خواندن نماز به مسجد می‌آیند، ساعتی از روز را نیز به قرائت و آموزش قرآن بپردازند. هم‌اکنون نیز در شهرها و روستاهای بسیاری از کشورها، مساجد از کانون اصلی تعلیم قرآن کریم هستند.

مدارس و دانشگاه‌ها

در جوامع اسلامی، مدارس و دانشگاه‌ها، همواره یکی از جایگاه‌های آموزش قرآن بوده‌اند. یکی از دروس اصلی و اولیه‌ی مدارس و حوزه‌های بزرگ علمی مثل مدارس نظامیه، بیت‌الحکمه و آل‌زهر، تدریس قرآن و علوم قرآنی بوده است. در زمان حاضر نیز در کشورهای اسلامی و به ویژه ایران، از سال‌های اولیه‌ی آموزش ابتدایی تا آموزش عالی، در همه‌ی رشته‌ها، تدریس قرآن مورد توجه قرار دارد.

در برخی از کشورهای اسلامی شرط ورود به دانشگاه یا سطوح خاصی از حوزه‌های علمیه حفظ قرآن بوده است.

جلسات قرآن

شاید نتوان تاریخ دقیق تأسیس و ترویج جلسات قرآن و یا اولین جلسه‌ی قرآن را مشخص کرد، اما می‌توان حدس زد که از صدر اسلام تاکنون، این گونه جلسات وجود داشته است. جلسات قرآن، در همه‌ی مکان‌ها مانند مسجد، خانه، حسینیه و در زمان‌های معاصر حتی در ادارات، فضاهای باز و ... تشکیل می‌شود.

از گذشته‌های دور، بسیاری از جلسات قرآن، در خانه‌ی افراد عضو جلسه دور می‌زده است. به همین سبب در برخی از شهرها آن را «دوره‌ی قرآن» می‌گویند.

روش آموزش قرآن در این گونه جلسات به گونه‌ای است که یک قاری و یا استاد قرائت قرآن، ابتدا آیاتی از قرآن را تلاوت می‌کند و اعضای جلسه، آن آیات را تکرار می‌کنند و یا این که آیات بعدی را ادامه می‌دهند و استاد نیز اشکالات آنان را گوش‌زد می‌کند و در آخر جلسه نیز قواعد قرائت و تجوید قرآن تدریس می‌شود، در برخی از این جلسات علاوه بر آموزش قرائت، استاد ترجمه و تفسیر برخی از آیات را نیز برای قرآن آموزان بیان می‌کند.

جلسات قرآن به دلیل این که اعضای آن داوطلبانه و از روی علاقه در آن شرکت می‌کنند یکی از مؤثرترین مکان‌های آموزش قرآن است. بسیاری از استادان یا نویسندگان علوم قرآنی، اولین تجربه‌های آشنایی با قرآن کریم را از این جلسات آغاز کرده‌اند و علاقه‌مندی خود به کسب معارف و علوم قرآنی را مدیون همین تجارب و جلسات می‌دانند.

خانواده

مطابق تعالیم و دستورات معصومین - علیهم السلام - یکی از حقوق فرزندان بر والدین، آموختن قرآن است. از این رو، از دیرباز یکی از مکان‌های آموزش قرآن، نهاد خانواده بوده است. بسیاری از دانشمندان اسلامی، قرآن را از پدر و مادر یا یکی از اعضای خانواده‌ی خود فرا گرفته‌اند. بسیاری از حافظان و قاریان کنونی، قرآن را با تشویق و ترغیب والدین حفظ کرده و فرا گرفته‌اند.

آموزش قرآن کریم در نظام آموزش و پرورش

آموزش قرآن کریم از سال ۱۳۲۳ ه.ش در آموزش و پرورش آغاز شد و در همین سال طی دستورالعملی درس قرآن کریم جزء مواد درسی دوره‌ی ابتدایی به شمار آمد و از آن به بعد، در پایه‌های سوم تا ششم ابتدایی تدریس می‌شد. با تحول در نظام آموزشی کشور در قبل از انقلاب اسلامی و تبدیل آن به سه دوره‌ی تحصیلی، قرآن در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی نیز آموزش داده شد.

تاریخچه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، قرآن کریم خیلی کم‌رنگ و بین درس‌های دیگر تدریس می‌شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌توان برای آموزش قرآن در آموزش و پرورش چهار مرحله در نظر گرفت.

مرحله‌ی اول: سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷: آموزش قرآن از پایه‌ی سوم آغاز شد. در این مرحله، بیش‌ترین توجه به آموزش قواعد روخوانی قرآن مثل آشنایی با حروف و حرکات کوتاه و کشیده و انواع علائم بود.

مرحله‌ی دوم: سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲: آموزش قبلی با تغییرات و اصلاحاتی در چگونگی بیان قواعد روخوانی و رسم‌الخط قرآن ادامه یافت. در این دوره هم آموزش قواعد روخوانی و قرائت قرآن مورد توجه و تأکید اصلی بود.

مرحله‌ی سوم: سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۶: کتاب‌های آموزش قرآن مجدداً تألیف شد. تألیف جدید با تغییراتی مانند تقطیع آیات، صفحه‌آرایی، نقاشی و طراحی مناسب و برخی تغییرات در رسم‌الخط همراه بود، ولی هم‌چون گذشته، آموزش قواعد روخوانی و قرائت آیات قرآن کریم در کانون توجه آموزش قرار داشت.

مرحله‌ی چهارم: از سال ۱۳۷۶ تاکنون: به دنبال توصیه‌های مؤکد مقام معظم رهبری

در توجه ویژه به آموزش قرآن در آموزش و پرورش در سال ۱۳۷۶ فعالیت‌های زیر انجام گرفت:

۱- تشکیل شورا و کمیسیونی برای پیگیری دستورات مقام معظم رهبری و فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای بازنگری، تصحیح و تکمیل اهداف آموزش قرآن در دوره‌های تحصیلی آموزش و پرورش.

۲- برنامه‌ریزی و تدوین طرح جدید آموزش قرآن از پایه‌ی اول تا پنجم ابتدایی با توجه به اهداف جدید این درس.

۳- تهیه‌ی رسانه‌های آموزشی شامل: کتاب درسی دانش آموز، کتاب راهنمای تدریس معلم، نوار آموزشی و لوحه‌های آموزش روخوانی قرآن.

۴- برگزاری دوره‌های تأمین مدرس قرآن برای هر یک از پایه‌های اول تا پنجم ابتدایی.

۵- برگزاری دوره‌های ضمن خدمت آموزشی و توجیهی برای ارتقای توانایی معلمان در آموزش قرآن.

۶- اجرای آزمایشی طرح جدید در برخی مدارس تهران و سایر استان‌ها و اصلاح و آماده‌سازی کتاب برای مرحله‌ی سراسری.

ویژگی‌های برنامه‌ی فعلی آموزش قرآن

در این مرحله نسبت به مراحل قبلی، تفاوت‌های اساسی به وجود آمد که به اختصار عبارت‌اند از:

۱- آموزش قرآن از پایه‌ی اول ابتدایی شروع شد. این امر اولاً، تأخیری دلیل در آموزش قرآن را برطرف ساخت؛ ثانیاً، دو سال به طرف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی افزود.

۲- مبنای آموزش روخوانی، سوادآموزی فارسی قرار گرفت؛ یعنی دانش‌آموزان از پایه‌ی اول ابتدایی به دنبال فراگیری حروف و حرکات فارسی، بدون هیچ آموزش جدیدی خواندن برخی از کلمات، عبارات و آیات ساده‌ی قرآن را آغاز می‌کنند. قبلاً در پایه‌ی سوم ابتدایی، دانش‌آموزان مجدداً حروف و حرکات را یاد می‌گرفتند، اما با توجه به شیوه‌ی جدید، دانش‌آموزان دچار تکرار مطالب نمی‌شوند.

۳- با تهیه‌ی لوحه‌های آموزشی براساس عبارات قرآنی کتاب‌های درسی اول تا سوم ابتدایی، بر کیفیت آموزش روخوانی افزوده شد.

- ۴- به استماع آیات قرآن و تهیه‌ی نوار برای پایه‌های مختلف به عنوان یک رسانه‌ی آموزشی برای معلم و دانش‌آموز توجه شد.
- ۵- به آموزش قرآن، جامع نگریسته شد و به جای توجه صرف به آموزش روخوانی و قرائت، به آموزش مفاهیم اولیه و پیام‌های قرآنی و زیباخوانی آیات پرداخته شد. البته هم‌چون گذشته محور اصلی آموزش، همان آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم است.
- ۶- در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن به جای قاعده‌آموزی و تأکید بر مباحث نظری، کسب مهارت‌های عملی در خواندن قرآن کریم مورد توجه جدی قرار گرفت.
- ۷- از آن‌جا که آموزش قرآن باید به کسب مهارت خواندن از روی قرآن کامل منجر شود و نیز دانش‌آموزان را با کل مصحف شریف مرتبط و مأنوس کند؛ از این‌رو، استفاده از صفحاتی از قرآن کریم در کتاب‌های درسی و نیز استفاده از قرآن کامل در کلاس درس به عنوان یک فعالیت آموزشی در برنامه‌ی جدید وارد شد.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- به نظر شما مهم‌ترین ویژگی‌های برنامه‌ی آموزش قرآن در مرحله‌ی چهارم (سال ۷۶ به بعد) نسبت به دوره‌های قبلی چه بوده است.
- ۲- کتاب یا مقاله‌ای را که به موضوع تاریخچه‌ی آموزش قرآن پرداخته است، تهیه و به کلاس معرفی کنید. معرفی منبع یا سایت نیز مفید است.

اهداف یادگیری فصل دوم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- دو نمونه از مهم ترین کاستی ها در حوزه ی اهداف آموزش قرآن را توضیح دهد.
- ۲- ویژگی های مهم روش های مناسب آموزش قرآن را بیان کند.
- ۳- راه کارهای اساسی ارتقای صلاحیت های حرفه ای معلمان در آموزش قرآن را برشمارد.
- ۴- مشکلات رایج در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در درس قرآن را بیان کند.
- ۵- اهمیت و جایگاه نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن را توضیح دهد.
- ۶- نقش بهره گیری از قرآن کامل در دستیابی به اهداف آموزش قرآن را بیان کند.
- ۷- دلایل استفاده از رسم الخط مناسب در مراحل مختلف آموزش قرآن را بیان کند.

کاستی ها و ضرورت ها در آموزش قرآن

کاستی در حوزه ی اهداف

کاستی ها در روش های آموزش

ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد

ابهام در اهداف و روش های ارزشیابی درس قرآن

وجود نگاه فوق برنامه به درس قرآن

ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه ی آموزش قرآن

ضرورت استفاده از رسانه ها و مواد آموزشی

ضرورت استفاده از قرآن کامل

استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن

فعالیت یادگیری

کاستی‌ها و ضرورت‌ها در آموزش قرآن

برای طراحی هر برنامه‌ی جدید، شناسایی مشکلات و نواقص وضع موجود ضروری است. با شناخت مشکلات و آسیب‌ها می‌توان زمینه‌های اصلاح و راه کارهای جبران نواقص را پیش‌بینی کرد. در این فصل، به اختصار در چارچوب عناصر اصلی برنامه‌ی درسی، نیم‌نگاهی به برخی از آسیب‌های برنامه‌های رایج آموزش قرآن خواهیم داشت.

کاستی در حوزه‌ی اهداف

مهم‌ترین جزء هر برنامه، تعیین دقیق هدف یا اهداف آن است. در پرتو مشخص شدن دقیق هدف است که می‌توان قضاوت کرد که آیا آن هدف از ویژگی‌های ضروری و مناسب برخوردار است یا نه؟ به نظر می‌رسد اهداف آموزش عمومی قرآن کریم دارای برخی ابهامات و نواقص به شرح زیر بوده است.

الف — نداشتن سرانجام روشن: عام‌ترین و روشن‌ترین هدف آموزش عمومی قرآن کریم در تاریخ معاصر کشور ما دستیابی به توانایی خواندن قرآن کریم است که گاهی از آن به آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن یاد می‌شود. در کم‌تر کتاب، برنامه و یا مؤسسه‌ای که به آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن مبادرت می‌ورزد بیان شده است که هدف از دستیابی به توانایی این مهارت چیست. شاید پاسخ این سؤال، بدیهی تلقی می‌شده است، اما همین احساس که منجر به ابهام شده است یکی از مهم‌ترین مشکلات را در آموزش عمومی قرآن در کشور ما پدید آورده است. این مشکل همان عدم توجه به ضرورت خواندن مستمر و روزانه‌ی قرآن کریم است. به عبارت دیگر کتاب‌ها و برنامه‌ها در صدد آموزش خواندن قرآن کریم بوده‌اند، اما به دلیل این ابهام در پی آموختن این رفتار نبوده‌اند که ما باید بیاموزیم هر روز مقداری قرآن بخوانیم؛ و چون این هدف مورد توجه نبوده است در فرایند آموزش، طرحی برای دستیابی به آن وجود نداشته است. از این‌رو، مشاهده می‌شود که بسیاری از افراد حتی پس از دستیابی به این مهارت اولاً، نمره‌ی عملی و مفیدی از آن را کسب نکرده و از آن بهره‌مند نمی‌شوند؛ ثانیاً، به دلیل عدم بهره‌گیری از مهارت کسب شده به تدریج این مهارت را از دست می‌دادند.

ب — عدم جامعیت اهداف آموزش قرآن: هدف یک برنامه‌ی آموزشی باید از جامعیت لازم برخوردار باشد. جامعیت هدف، زمینه‌ی لازم را برای تنوع و جذابیت محتوا و فعالیت‌های آموزشی

فراهم می‌آورد و موجب تقویت انگیزه‌ی یادگیری می‌شود. هر چند که می‌توان در برخی از مراحل آموزش، تأکید بیش‌تری بر یکی از اهداف نسبت به سایر اهداف داشت؛ همان‌طور که معمولاً در برنامه‌ی آموزش قرآن در مراحل اولیه‌ی مهم‌ترین هدف، دست‌یابی به مهارت خواندن قرآن است؛ اما نباید این اهمیت باعث شود - چه در مراحل اولیه و چه پس از آن - به سایر اهداف بی‌توجهی شود. بدیهی است وقتی یک هدف در اولویت است، سایر اهداف متناسب با هدف اصلی باید در جهت فراهم‌آوردن فضای جذاب برای آموزش باشد؛ نه این که اولویت آن هدف، باعث شود به سایر اهداف و فعالیت‌های یادگیری آن به ویژه برای مدت نسبتاً طولانی پرداخته نشود.

در فصل‌های بعدی همین کتاب با جامعیت اهداف در برنامه‌ی فعلی آموزش قرآن و نقش آن در ایجاد تنوع و جذابیت و نیز معقول و معنادار شدن اهداف آموزش قرآن آشنا خواهید شد.

کاستی‌ها در روش‌های آموزش

برای دست‌یابی به یک هدف باید از روش‌های ساده، کوتاه، عینی (به ویژه برای کودکان) و تعمیم‌پذیر بهره گرفت. در بسیاری از روش‌های رایج آموزش قرآن اولاً، بر قاعده‌آموزی به جای مهارت‌آموزی تأکید می‌شود و بخش قابل توجهی از محتوا و حجم مطالب در آغاز امر به بیان تعاریف و قواعد اختصاص داده می‌شود. این روش به ویژه برای کودکان مفید نیست و از انگیزه و رغبت آن‌ها در یادگیری می‌کاهد و نیز به نتیجه‌ای روشن و عملی در هدف موردنظر منجر نمی‌شود؛ ثانیاً، برخی از روش‌های رایج، قدرت تعمیم را افزایش نمی‌دهد؛ برای مثال، اگر در آموزش روخوانی عمدتاً بر تقلید از معلم یا نوار آموزشی در خواندن یک سوره یا متن خاص تأکید شود، هر چند که آن سوره یا متن به صورت روان و حتی زیبا آموخته می‌شود، اما قرآن آموز توانایی لازم را در خوب و صحیح خواندن سایر آیات و سوره‌ها، کسب نمی‌کند. در مقابل باید از روشی استفاده کرد که توانایی و مهارت کسب شده در خواندن آرام و شمرده مجموعه‌ای از آیات، بتواند به میزان قابل قبولی در سایر آیات قرآن کریم نیز تعمیم‌پذیر باشد.

ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد

معلمان دوره‌ی ابتدایی بهترین نیروی انسانی برای آموزش عمومی قرآن در کشورند، با وجود توانایی‌های موجود، ضروری است به منظور ارتقای صلاحیت‌های علمی و حرفه‌ای ایشان با برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت اقدامات لازم صورت پذیرد. هم‌چنین دروس برنامه‌ی تربیت معلم

رشته‌ی آموزش ابتدایی که تربیت معلمان این دوره را برعهده دارد در جهت افزایش کمی و ارتقای کیفی واحدهای مربوط به آموزش قرآن نیازمند بازسازی و اصلاح است. قابل ذکر است که در هر دو مورد فوق در دهه‌ی اخیر اقدامات مفیدی انجام شده است، اما تا دست‌یابی به حد مطلوب به برنامه‌ریزی و تلاش بیش‌تری نیاز است.

ابهام در اهداف و روش‌های ارزش‌یابی درس قرآن

ارزش‌یابی جزء جدانشدنی هر برنامه‌ی درسی است. گذشته از رویکردها و نگاه‌های اساسی به موضوع ارزش‌یابی و نقد برخی از اهداف و روش‌های آن، ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی در درس قرآن به دلیل ویژگی‌های خاص قرآن کریم با مشکلاتی روبه‌رو است. برخی از معلمان چنین تصور می‌کنند که به دلیل ضرورت تقویت علاقه و انگیزه‌ی دانش‌آموزان نباید نمره‌ی دانش‌آموزان در این درس کم باشد و برخی دیگر چنین اعتقاد دارند همین امر موجب بی‌توجهی دانش‌آموزان و والدین آن‌ها به این درس می‌شود.

به نظر می‌رسد این موضوع با ابهام و خلط روبه‌رو شده است. اولاً، نباید جدیت در یک کار را با سخت‌گیری در آن اشتباه گرفت؛ ثانیاً، نباید تصور شود که راه صحیح و مؤثر افزایش علاقه و انگیزه‌ی دانش‌آموزان به درس قرآن، فقط دادن نمره‌ی خوب به دانش‌آموزان است؛ نمره‌ای که گاهی اعتبار کافی نیز ندارد. در آموزش قرآن و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، باید از دو حد سخت‌گیری و سهل‌انگاری پرهیز شود. هم سخت‌گیری غلط است و هم سهل‌انگاری، اولاً، باید ارزش‌یابی در خدمت یادگیری باشد؛ ثانیاً، معلم باید در آغاز سال تحصیلی با ارزش‌یابی تشخیصی، وضعیت دانش‌آموزان را ارزیابی کرده و از همان آغاز تدابیر لازم را برای جبران ضعف آن‌ها اتخاذ کند. رهاکردن دانش‌آموزان تا پایان هر نیم‌سال و تصمیم‌گیری در آن زمان برای ردّ و قبولی آن‌ها آسیب‌های بسیاری به فرایند یاددهی - یادگیری و برنامه‌آموزش این درس وارد می‌کند.

وجود نگاه فوق برنامه به درس قرآن

گاهی احساس می‌شود زنگ قرآن یک زنگ فوق برنامه برای کارهای عمومی مانند بیان داستان و پرداختن به مجموعه‌ای از فعالیت‌های به اصطلاح پرورشی است این امر از آسیب‌های بسیار جدی در درس قرآن است هر چند که فعالیت‌های پرورشی در جای خود بسیار مفید و ضروری است و هم چنین کلاس درس قرآن باید بسیار فعال، جذاب و پُر طراوت باشد، اما این امر بدان معنا نیست که

این درس، اهداف خاص، روشن و تعریف شده و مهم ندارد. از این رو، بی‌توجهی و کم‌کاری برای دستیابی به هر یک از این اهداف اولاً، هیچ توجیه منطقی ندارد؛ ثانیاً، مشکلات و عقب‌افتادگی‌هایی را به بار می‌آورد که جبران آن‌ها بسیار دشوار است.

ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه‌ی آموزش قرآن

نظارت بر فرایند اجرا، شناسایی مشکلات و رفع آن‌ها از لوازم ضروری توفیق در هر برنامه، به ویژه یک برنامه‌ی جدید است. برنامه‌ی آموزش قرآن نسبت به سایر دروس از سابقه‌ی زیادی برخوردار نیست. هر چند همه‌ی معلمان، مدیران و کارشناسان به درس و فعالیت‌های قرآن علاقه‌مندند، اما تا زمانی که این درس در نظام آموزشی و اداری ما جایگاه مناسب و طبیعی خود را نیافته است و همه‌ی افراد و مسئولان، نقش خود را با آگاهی و توانایی لازم در مورد آن ایفا نمی‌کنند، وجود نظارت خاص بر فرایند اجرا و پشتیبانی از برنامه، کاملاً ضروری است. در امر نظارت بر فرایند آموزش قرآن، نقش مؤثر و مسئولیت اصلی بر عهده‌ی کارشناسان محترم دوره‌ی ابتدایی، مدیران مدارس و معلمان راهنماست.

ضرورت استفاده از رسانه‌ها و مواد آموزشی

استفاده از رسانه‌ها و مواد مناسب آموزشی در تسریع و کیفیت بخشی آموزش نقش بسیاری دارد. در درس قرآن در دوره‌ی ابتدایی که بیش‌تر دارای اهداف مهارتی است، بهره‌گیری از ابزار بسیار مهم است. استفاده از ابزار و وسایل آموزشی، علاوه بر ایجاد جذابیت، یادگیری و تحقق اهداف را تسریع می‌بخشد. در گذشته، معمولاً رسانه‌ی آموزشی قرآن منحصر به کتاب درسی بود اما اینک استفاده از لوحه‌های آموزشی، کتاب راهنمای معلم، نوار آموزشی و نیز انواع نرم‌افزارها و کتاب‌های کمک‌آموزشی ممکن و ضروری است.

ضرورت استفاده از قرآن کامل

هر چند به‌طور طبیعی آموزش قرآن از کتاب‌ها یا جزوات مربوط به این آموزش آغاز می‌شود، اما نباید به آن‌ها پایان پذیرد. انتظار معقول و به حق جامعه از آموزش و پرورش و حتی از سایر نهادهای مرتبط با آموزش قرآن، ایجاد توانایی در خواندن قرآن از روی مصحف شریف است. از این رو، در برنامه‌ی آموزش قرآن رسیدن به خواندن قرآن از روی مصحف کامل باید پیش‌بینی و اجرا

شود. برنامه‌های قبلی آموزش قرآن فاقد این فعالیت بوده است. گذشته از ضرورت استفاده از قرآن کامل برای دستیابی به مهارت خواندن قرآن، این امر فایده‌ی بسیار مهم دیگری نیز دارد و آن برقراری ارتباط با قرآن کریم به منظور انس با آن است. به عبارت دیگر اگر تمام فعالیت‌های آموزشی ما منجر به ارتباط فرد با قرآن کریم و خواندن مستمر آن نشود، آموزش قرآن ناقص و بی‌ثمر خواهد بود.

استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن

هر چند وجود قرآن کریم با رسم الخط‌های متفاوت از منظر خوش‌نویسی و هنری می‌تواند مزایا و فوایدی داشته باشد، اما این امر از نظر آموزشی مشکلاتی به همراه دارد. در آموزش قرآن بنا بر اصل از ساده به مشکل باید ابتدا از رسم الخط ساده استفاده شود تا به تدریج به رسم الخط‌های رایج رسید. این امر تاکنون در تدوین مصحف کامل که ضمن رعایت قواعد ضروری نگارش قرآن کریم از سادگی و تناسب با نوآموزان نیز برخوردار باشد، کم‌تر مورد توجه بوده است. در امر توسعه‌ی استفاده از مصحف کامل به ویژه برای دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی و یا بزرگسالان کم‌سواد یا نوسواد باید به این موضوع توجه جدی شده و چنین مصاحفی تدوین و مورد استفاده قرار گیرد.*

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- به نظر شما چه آسیب‌های دیگری، برنامه‌ی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی را تهدید می‌کند؟
- ۲- یک جلسه‌ی آموزش قرآن را در مرکز تربیت معلم خود، در یک مدرسه، در یک مسجد یا یک مؤسسه‌ی آموزشی بررسی کرده و آسیب‌ها و کاستی‌های احتمالی آن را برشمارید.

* قابل ذکر است که مصحفی با چنین ویژگی‌ها از سوی مرکز طبع و نشر قرآن کریم تدوین شده است که با خصوصیات آن در بخش‌های بعدی همین کتاب آشنا خواهید شد. از این مصحف در مدارس دوره‌ی ابتدایی و کتاب‌های آموزش قرآن استفاده می‌شود.

اهداف یادگیری فصل سوم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش را به طور مختصر و روشن توضیح دهد.

۲- آموزش جامع قرآن را تعریف کند.

۳- ویژگی ها و اجزای اصلی «سواد قرآنی» را نام ببرد.

۴- رویکرد برنامه‌ی درسی قرآن را توضیح دهد.

فلسفه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ
يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

سوره‌ی جمعه، آیه‌ی ۲

جامعیت آموزش قرآن

سواد قرآنی

اجزاء اصلی سواد قرآنی

رویکرد برنامه‌ی درسی قرآن

فعالیت یادگیری

فلسفه‌ی آموزش قرآن در آموزش و پرورش

قرآن کریم از آغاز نزول تاکنون، سرچشمه‌ی بی‌پایان علوم و معارف اسلامی و محور تعلیم و تربیت دینی بوده است. تاریخ تعلیم و تربیت اسلامی از آموزش این کتاب از سوی پیامبر اکرم -صلی الله علیه و آله- آغاز شده است. آیه‌ی دوم سوره‌ی مبارکه‌ی جمعه، برنامه‌ی بعثت و رسالت پیامبر خاتم را در تلاوت آیات الهی، تزکیه‌ی مردم، تعلیم کتاب خدا و حکمت الهی خلاصه می‌کند. این آیه‌ی شریفه آن قدر اهمیت دارد که می‌توان گفت تمامی هدایت الهی، احکام دین و رستگاری در دو جهان، در گرو عمل به آن است. از این رو، شاید مناسب‌ترین آیه‌ای که می‌تواند الهام‌بخش هدف کلی آموزش قرآن باشد همین آیه است.

برنامه‌ی آموزش قرآن در پی آن است که راهی روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه‌ی مردم با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن کتاب همه‌ی انسان‌هاست. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا - به شرط آن که زبان این کتاب را درک کند - می‌تواند از آن بهره گیرد. (هُدًی لِلنَّاسِ، بقره / ۱۸۵)

نظام تعلیم و تربیت اسلامی، باید زمینه‌ی بهره‌گیری مستقیم و دائمی از قرآن کریم را برای همه‌ی دانش‌آموزان فراهم آورد، در غیر این صورت این ضعف و نقصان در همه‌ی ارکان ایمان و انجام عمل صالح افراد جامعه تأثیر نامطلوب و غیرقابل جبرانی خواهد گذاشت. هرچند دستیابی به این هدف والا و یگانه وظیفه‌ی همه‌ی دروس است، ولی دروس حوزه‌ی تعلیم و تربیت دینی و به‌ویژه درس آموزش قرآن در این بین رسالت خاصی برعهده دارد.

مهم‌ترین پیشینه‌ی آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه‌ی جوامع اسلامی و از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عمومی جامعه - حداقل در سده‌ی اخیر - توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم بوده است؛ یعنی از نظر عموم مردم، بسیاری از مراکز فرهنگی سنتی و حتی بخش قابل توجهی از صاحب‌نظران، هر فردی که می‌توانست قرآن را بخواند، اولین مرحله‌ی ضروری و عمومی آموزش را فراگرفته بود. هرچند همیشه برای آموزش مراحل بالاتر، به ویژه نسبت به فهم قرآن کریم توصیه‌هایی می‌شده است؛ اما پیش از سال‌های اخیر، هیچ آموزش مدون، جدی و ویژه برای عموم مردم نسبت به مراحل بالاتر از خواندن قرآن وجود نداشته است.

جامعیت آموزش قرآن

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن که از سال ۱۳۷۷ آغاز شده است، جامعیت آموزش قرآن به عنوان یک اصل اساسی مورد توجه و اهتمام جدی قرار گرفته است. جامعیت آموزش قرآن در صدد آن است که بتواند به گونه‌ای اهداف و اجزای آموزش قرآن را ترسیم و تدوین کند که این آموزش با آنچه در آیه‌ی دوم سوره‌ی مبارکه‌ی جمعه آمده است، نسبتی قابل قبول داشته باشد.

از این رو، تعریف آموزش جامع قرآن چنین است :

آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دست‌یابی به توانایی خواندن، درک معنا، تدبر در آیات و آشنایی با معارف قرآن به منظور انس و بهره‌گیری دائمی از قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح* . در صورتی که آموزش قرآن به صورت جامع انجام شود، دانش‌آموزان که احاد جامعه را تشکیل می‌دهند به «سوادقرآنی» دست می‌یابند. امروزه سواد در حوزه‌های مختلف علمی منحصر به کسب دانش یا مهارت نیست، بلکه این دانش و مهارت باید به ایجاد و تقویت نگرش خاصی منجر شود که موجب به کارگیری آموخته‌ها در زندگی و ارتباط دائمی فرد با آن‌ها باشد ؛ و چه بسا زمینه‌ساز توسعه و گسترده‌گی آن علم شود.

سوادقرآنی

با توجه به جامعیت آموزش قرآن و نکات فوق در کسب «سواد» در حوزه‌های مختلف علوم، می‌توان سواد قرآنی را این چنین تعریف کرد.

«سواد قرآنی، اعتقاد و علاقه به یادگیری قرآن کریم و برخورداری از دانش و مهارت پایه به منظور بهره‌گیری مستمر و مادام‌العمر از قرآن کریم و انس دائمی با آن است.»

مطابق این تعریف سواد قرآنی دارای ویژگی‌های زیر است :

۱- **سواد قرآنی یک نیاز همگانی است.** همه‌ی افراد جامعه با هر وضع اقلیمی، شغلی، اقتصادی، اجتماعی و ... برای آن که هویت انسانی – الهی خویش را بشناسند، از آن مراقبت کنند و زمینه‌ی شکوفایی تدریجی آن را فراهم آورند، به سواد قرآنی نیازمندند.

۲- **سواد قرآنی از یک حد پایه برخوردار است.** هر چند افراد با توجه به تفاوت‌هایی که در تحصیلات، شرایط اقتصادی و اجتماعی دارند به سطوح مختلفی از سواد قرآنی نیازمندند، ولی بهره‌مندی عموم از یک حد پایه ضروری است.

* از آن‌جا که جامعیت آموزش قرآن یکی از اصول حاکم بر این برنامه است، این اصل و تعریف فوق در فصل بعدی همین

کتاب بیش‌تر توضیح داده خواهد شد.

۳- حدّ سواد قرآنی در طول زمان در حال رشد است. با توجه به شرایط و امکانات

مختلف در هر جامعه و نیز تغییرات این شرایط در طول زمان، این حد، نیازمند شناسایی و تعریف خاص است. برای مثال، ممکن است با توجه به شرایط و امکانات فعلی در آموزش قرآن، حد ضروری خواندن قرآن به صورت معمولی (فارسی خوانی) تعیین شود اما در آینده با ارتقای این شرایط حد ضروری را، خواندن با لحن عربی تعیین کرد و یا حد برخی از دیگر مهارت‌های پایه را ارتقا بخشید.

۴- حداقل سواد قرآنی منجر به علاقه‌مندی خواندن مستمر قرآن کریم، فهم تدریجی معنای عبارات و آیات آن شده و زمینه ساز بهره‌گیری مادام‌العمر از آموزه‌های الهی می‌شود.

هدف آموزش عمومی قرآن کریم، نمی‌تواند صرفاً دستیابی به دانش و مهارت خاصی در ارتباط با قرآن باشد، بلکه باید توانایی و قابلیتی فراهم آورد که فرد بتواند ضمن انس و ارتباط دائمی با قرآن کریم، پیوسته خود را در معرض تزکیه و تعلیم الهی قرار دهد و از قرآن کریم بهره‌مند شود.

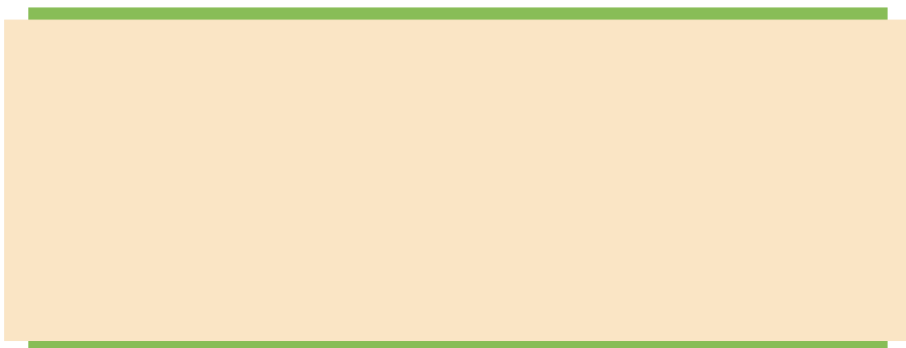
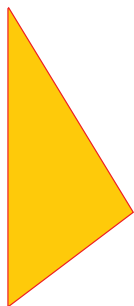
اجزای اصلی سواد قرآنی

با توجه به تعریف سواد قرآنی می‌توان برای سواد قرآنی سه جزء اصلی در نظر گرفت. این سه جزء عبارت‌اند از: خواندن قرآن کریم، درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم و تدبّر در آیات. تدبّر در آیات که از توصیه‌های اکید قرآن کریم و معصومین - علیهم السلام - است از مهارت‌های عمومی می‌باشد که گاهی در زبان روایات به عنوان شرط اصلی بهره‌مندی از قرآن کریم بیان شده است تا آن‌جا که در روایتی از حضرت امیرالمؤمنین علی - علیه السلام - نقل شده است که فرمودند: «لَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةٍ لَا تَدَبَّرُ فِيهَا»*.

در صورتی که این سه جزء اصلی سواد قرآنی را در سه وجه یک هرم نشان دهیم. قاعده‌ی این هرم که بنیان و اساس نگهداری سه وجه آن است، انس دائمی با قرآن کریم خواهد بود. انس با قرآن کریم غیر از نقشی که در ایجاد مهارت‌های پایه‌ی سواد قرآنی دارد، هم نگهدارنده و حافظ این مهارت‌هاست و هم به عنوان محصول و ثمره‌ی اصلی سواد قرآنی محسوب می‌شود.

* کافی، ج ۱، ص ۳۶.

از این رو می‌توان اجزا و ثمره‌ی سواد قرآنی را در شکل زیر نشان داد.

* غررالحکم، ص ۱۱۱.

اهداف یادگیری فصل چهارم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- برای هر یک از اجزاء برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش های تدریس، ارزش یابی) حداقل یک اصل را بیان کند.

۲- هر یک از اصول حاکم بر برنامه را با بیان مصادیق روشن توضیح دهید.

۳- سازگاری یا مغایرت یک برنامه با کتاب آموزش قرآن را با اصول مذکور در این فصل بیابد.

اصول حاکم بر برنامه ی درسی آموزش قرآن

اصول ۲۲ گانه ی حاکم بر برنامه، مصوب شورای عالی آموزش و پرورش

توضیحات ارائه شده در ذیل برخی از اصول

فعالیت یادگیری

اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی آموزش قرآن

در این فصل، اصول حاکم مطابق برنامه‌ی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش ارائه می‌شود. در ذیل برخی از این اصول توضیحاتی درباره‌ی آن اصل ارائه شده است.

۱- توجه جدی به موضوع انس به قرآن کریم و علاقه به یادگیری آن در تمام موارد اعم از تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی.

توضیح: اهداف باید به گونه‌ای باشد که با توانایی‌های ذهنی و روانی دانش‌آموزان هم‌خوانی داشته و دست‌یافتنی باشد.

محتوا جذاب و متنوع و در راستای اهداف تنظیم گردد. استفاده‌ی هر چه بیش‌تر از روش‌هایی که منجر به مشارکت خلاق و حضور فعال دانش‌آموز در فرایند یاددهی - یادگیری شود. هم‌چنین ارزش‌یابی منجر به تقویت حیطه‌ی عاطفی فراگیر شده و دور از شرایط اضطراب‌آور انجام پذیرد.

۲- تعیین اهداف درس قرآن با توجه به اهداف آموزشی و پرورشی دوره‌ی ابتدایی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش.

۳- جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن.

توضیح: منظور از جامعیت قرآن آن است که علاوه بر آموزش روخوانی، روان‌خوانی که هدف اصلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی است، به سایر اهداف آموزش قرآن مانند آشنایی با برخی از دستورات اخلاقی، تربیتی قرآن متناسب با سن فراگیران و زیباخوانی قرآن و ... توجه شود.

۴- لحاظ کردن اهداف مشترک دوره‌ی ابتدایی در اهداف درس قرآن و توجه به ارتباط افقی درس قرآن با سایر دروس.

توضیح: در درس قرآن به اهداف تربیتی، اخلاقی، اجتماعی و ... که از اهداف مشترک دوره‌ی ابتدایی است توجه شده است.

۵- تأکید بر سهولت الوصول بودن اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی، با در نظر گرفتن اصول روان‌شناسی یادگیری.

توضیح: به عنوان مثال، در آموزش روخوانی باید به برخی اصول توجه شود، مانند استفاده از دانسته‌ها و تجربه‌های قبلی دانش‌آموزان، توجه به تکرار و تمرین و تجزیه‌ی اهداف به مراحل مختلف به منظور دست‌یابی تدریجی اهداف، به ویژه با توجه به استعدادها و فردی دانش‌آموزان، هم‌چنین

ارزش‌یابی از توانایی‌های دانش‌آموزان باید به احساس موفقیت آن‌ها و تشویق ایشان به پیشرفت منجر شود.

۶- جذاب و دلپذیر بودن محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر، به منظور دست‌یابی هر چه بیش‌تر به پیامدهای عاطفی آموزش.

۷- تناسب محتوا با نیازها، علایق و توانایی دانش‌آموزان.

۸- تأکید بیش‌تر بر مهارت‌های عملی نسبت به دانش نظری به‌ویژه مهارت‌های سمعی و بصری.

توضیح: آن‌چه در بیش‌تر قسمت‌های آموزش قرآن اهمیت دارد، کسب مهارت عملی است تا دانش نظری؛ برای مثال، چگونگی خواندن نماد تنوین (ـِ) اهمیت دارد نه این‌که مثلاً تعریف تنوین چیست؟ و یا این‌که تنوین ترکیبی است از حرکات کوتاه و نون ساکن؛ این اصل در انتخاب نوع رسم‌الخط نیز کارساز است؛ برای مثال، یکی از قواعد پرگفت‌وگوی روخوانی چگونگی اشباع حرکت «ها»ی ضمیر است. همان‌طور که می‌بینید حتی اسم این قاعده، ثقیل و نامأنوس است در حالی که با نوعی نگارش خاص، نیاز به بیان این قاعده و یادگیری آن کاملاً منتفی می‌شود؛ و دانش‌آموز می‌تواند بدون نیاز به این قاعده، موارد مربوط به آن را کاملاً صحیح بخواند.

۹- انعطاف‌پذیری روش‌های تدریس با در نظر گرفتن شرایط مختلف.

توضیح: به عنوان مثال، استفاده از لوحه در آموزش قرآن بسیار اهمیت دارد، ولی اگر به هر دلیلی لوحه در دسترس نبود معلم تدابیری بیندیشد تا نقش لوحه به شکل دیگری ایفا شود (از طریق نوشتن روی تابلو و ...). یا اگر نوار آموزشی موجود نبود، با توجه به نقش نوار در زیباخوانی، خود معلم و یا احیاناً دانش‌آموزی که صوت زیبایی دارد آیات را تلاوت کند.

۱۰- تأکید بر الگوگیری در آموزش قرائت قرآن.

توضیح: در آموزش زیباخوانی قرآن به جای پرداختن به آموزش نظری تجوید، به‌طور عملی بر شنیدن قرائت آیات از نوار آموزشی و الگوگیری از آن تأکید می‌شود. در نوار آموزشی به‌طور نسبی تمام مهارت‌های تجوید و زیباخوانی رعایت شده است. دانش‌آموزان می‌توانند با تقلید و الگوگیری از نوار به‌طور عملی برخی از این مهارت‌ها را بیاموزند.

۱۱- مبتنی بودن آموزش روخوانی بر سیر سوادآموزی فارسی و استفاده از رسم‌الخط نزدیک

به خط فارسی.

توضیح: با توجه به آموخته‌های دانش‌آموزان در درس فارسی، مصوت‌های شش‌گانه و صامت‌ها در درس قرآن تدریس نمی‌شود و دانش‌آموزان براساس آن‌چه در فارسی آموخته‌اند بسیاری از کلمات و عبارات قرآنی را بدون هیچ‌گونه آموزش جدیدی می‌توانند بخوانند.

۱۲- کلمات و ترکیباتی که از قرآن برای آموزش روخوانی براساس سیر سوادآموزی انتخاب می‌شود، باید حتی‌الامکان در کتاب درسی به نحوی ارائه شود که ارتباط آن‌ها با آیات قرآنی احساس شود.

۱۳- اولویت دادن به روش‌های فعال تدریس معلم و کارگروهی دانش‌آموزان.

توضیح: تقریباً در عموم مراحل آموزش روخوانی، تدریس با خواندن دانش‌آموزان آغاز می‌شود و معلم بیش‌تر نقش هدایت‌کننده دارد و تنها تدریس برخی موارد خاص، مانند آموزش نمادهای جدید رسم الخط قرآن برعهده‌ی معلم است و یا در آموزش پیام‌های زندگی، این دانش‌آموزانند که به کمک یکدیگر و با بیان مصادیقی درباره‌ی پیام‌ها در فرایند یاددهی - یادگیری مشارکت جدی دارند.

۱۴- استفاده از فناوری آموزشی متناسب با قداست و شأن قرآن کریم.

توضیح: از سی‌دی یا نوارهای صوتی و تصویری مناسبی استفاده شود که در آن‌ها آهنگ و یا ریتم‌های نامناسب به کار نرفته باشد.

۱۵- ضرورت آموزش قرآن توسط معلم پایه.

توضیح: دلایل ضرورت: ۱- هم‌خوانی با منطق کلی ضرورت تک‌معلمی در دوره‌ی ابتدایی. ۲- شناخت و ارتباط بیش‌تر معلم پایه با دانش‌آموزان. ۳- استفاده از فرصت‌های مناسب برای برقراری ارتباط افقی میان دروس فقط برای معلم پایه ممکن است. ۴- امکان تنظیم فاصله‌ی جلسات تدریس در طول هفته فراهم می‌گردد و دیگر لزومی ندارد که درس قرآن در دو ساعت پشت سر هم و در یک روز برگزار شود.

۱۶- ارتقای توانایی آموزگاران با استفاده از شیوه‌های متنوع و مؤثر.

توضیح: استفاده از روش‌هایی که زمینه‌ی تعلیم و تعلم هم‌زمان را فراهم نموده و موجب ارتقای صلاحیت‌های حرفه‌ای می‌گردد؛ یعنی روش‌های آموزش به نحوی است که موجب ارتقای توانایی معلمان و انس و علاقه‌ی بیش‌تر آن‌ها به قرآن کریم می‌شود.

۱۷- استفاده از زمان و فضای مناسب برای آموزش قرآن.

توضیح: گاهی به دلایل مختلفی درس قرآن در آخرین ساعات روز آخر هفته تدریس می‌شود که اصلاً زمان مناسبی نیست.

۱۸- ضرورت استمرار در آموزش قرآن و رعایت تعدد و فاصله‌های جلسات تدریس در طول

هفته.

۱۹- تخصیص مدت زمان آموزش لازم، برای دستیابی به اهداف درس قرآن.
۲۰- نظارت و پشتیبانی از برنامه‌های آموزش قرآن به منظور تقویت جایگاه این درس در دوره‌ی ابتدایی.

۲۱- وجود ویژگی‌های زیر در شیوه‌های ارزش‌یابی :

الف - تقویت علاقه‌ی دانش‌آموزان نسبت به یادگیری.
ب - توجه به دو اصل تشویق و احساس موفقیت در فرایند ارزش‌یابی.
ج - حفظ و تقویت منزلت و اهمیت درس قرآن در میان سایر دروس.
توضیح: در ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در درس قرآن باید از سخت‌گیری‌های بی‌جا و یا سهل‌انگاری پرهیز کرد.

د - جهت‌گیری ارزش‌یابی به سمت ارزش‌یابی توصیفی.

هـ - توجه به اصل تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان.

و - دور بودن از محیط‌های اضطراب‌آور.

۲۲- اشاعه‌ی برنامه‌ی آموزش قرآن از راه‌های گوناگون، به ویژه بهره‌گیری از اولیای دانش‌آموزان و صدا و سیما.

توضیح: باید از راه‌های مختلف اولیای دانش‌آموزان را با اهداف، روش‌های تدریس و سطوح مورد انتظار یادگیری دانش‌آموزان در درس قرآن آشنا کرد.

فعالیت‌های یادگیری

۱- آیا برای اصول بیان شده، مصادیق و نمونه‌هایی غیر از آنچه آمده است، می‌شناسید؟ توضیح دهید.

۲- به نظر شما می‌توان اصول دیگری بر این اصول افزود؟ بیان کنید.

۳- یک کتاب با برنامه آموزش قرآن در آموزش و پرورش یا خارج از آن را انتخاب کرده و سازگاری یا مغایرت آن را با تعدادی از اصول ارائه شده در این فصل بررسی کنید.

اهداف یادگیری فصل پنجم

- از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:
- ۱- ارتباط هر یک از اهداف هر پایه‌ی تحصیلی را با اهداف کلی دوره مشخص کند.
 - ۲- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی را از منظر فلسفه آموزش قرآن بررسی کند.
 - ۳- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی را از منظر جامعیت آموزش قرآن بررسی کند.
 - ۴- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی را از منظر سواد قرآنی بررسی کند.

اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- اهداف آموزش قرآن در هر یک از پایه‌های دوره‌ی ابتدایی
- جدول اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی
- جدول وسعت و توالی مفاهیم و مهارت‌های آموزش قرآن
- فعالیت یادگیری

اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

براساس مصوبه‌ی^۱ شورای عالی آموزش و پرورش اهداف و سرفصل‌های آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی به شرح زیر است.

اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

- ۱- آشنایی با قرآن کریم به عنوان کلام الهی و کتاب آسمانی.
- ۲- تقویت انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن.
- ۳- روخوانی قرآن به صورت شمرده و آرام از روی مصحف با استفاده از رسم الخط آموزشی.
- ۴- توانایی خواندن آیات کتاب درسی به صورت روان یا آهنگین.
- ۵- آشنایی با قواعد ضروری روخوانی قرآن.
- ۶- حفظ کردن برخی از سوره‌های کوتاه کتاب درسی.
- ۷- آشنایی با برخی از داستان‌های قرآن کریم.
- ۸- فراگیری معنای برخی از کلمات ساده^۲ و عبارات کوتاه قرآن.
- ۹- تقویت علاقه به شنیدن، خواندن و فهم معنای آیات قرآن کریم.
- ۱۰- آشنایی با مفهوم برخی از پیام‌های قرآن.
- ۱۱- شناسایی و تقویت استعدادها و دانش‌آموزان در گرایش‌های مختلف آموزش قرآن.

اهداف آموزش قرآن در هریک از پایه‌های دوره‌ی ابتدایی

دانش‌آموز در پایان هر سال تحصیلی توانایی‌های زیر را کسب می‌کند.

پایه‌ی اول ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- دوست دارد کتاب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.
- ۳- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

۱- این مصوبه به طور کامل در بخش پیوست‌های همین کتاب آمده است.

۲- کلمه ساده، کلمه‌ای است که خود آن کلمه یا کلمه‌های هم‌خانواده‌ی آن در فارسی رایج است.

- ۴- با معنای برخی از عبارات ساده‌ی قرآن (به زبان کودکانه یا شعر) آشنا می‌شود.
- ۵- در خواندن آهنگین و جمعی سوره‌های کتاب درسی، مشارکت می‌کند.
- ۶- با گوش دادن به قرائت آیات قرآن و نگاه کردن به عبارات آن‌ها، سوره‌های کتاب درسی را به‌صورت ساده یا آهنگین می‌خواند.
- ۷- برخی از کلمات و عبارات ساده‌ی قرآنی کتاب را براساس سیر سوادآموزی فارسی می‌خواند.

پایه‌ی دوم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- دوست دارد کتاب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد و به آن احترام بگذارد.
- ۳- با بعضی از آداب خواندن قرآن مانند پاکی و پاکیزگی آشنا می‌شود.
- ۴- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۵- با مفاهیم ساده‌ی برخی از پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۶- معنای برخی از کلمات ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب را می‌داند.
- ۷- برخی از نشانه‌ها و نمادهای رسم الخط قرآن را می‌شناسد.

- ۸- سوره‌های کتاب را (از طریق استماع نوار و نشان دادن خط کتاب) ساده یا آهنگین می‌خواند.
- ۹- سوره‌های حمد، توحید، ناس و عصر را از حفظ می‌خواند.
- ۱۰- عبارات قرآنی هر درس را به‌صورت ساده و شمرده می‌خواند.
- ۱۱- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان کودکانه بیان کند.

پایه سوم ابتدایی

۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کتاب علاقه نشان می‌دهد.

۲- به زیبا خواندن سوره‌های کتاب علاقه‌مند است.

۳- با چگونگی وقف در آخر آیات و عبارات قرآنی آشنا می‌شود.

۴- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

۵- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

۶- معنای برخی از کلمات آشنا و ساده‌ی قرآنی را می‌داند.

۷- نشانه‌ها و نمادهای رسم‌الخط قرآن را می‌شناسد.

۸- سوره‌های کوتاه کتاب را (با نشان دادن خط) به‌صورت روان

یا آهنگین می‌خواند.

۹- عبارات قرآنی کتاب را به‌صورت ساده و شمرده می‌خواند.

۱۰- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان ساده بیان کند.

پایه چهارم ابتدایی

۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب علاقه نشان می‌دهد.

۲- به زیبا خواندن قرآن و حفظ برخی از سوره‌ها و پیام‌های قرآنی کتاب علاقه‌مند است.

۳- علاقه دارد معنای آیات و عبارات قرآنی کتاب را بداند.

۴- دوست دارد در جلسات قرآنی شرکت کند.

۵- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

۶- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

۷- معنای برخی کلمات آشنا و ساده‌ی قرآن را می‌داند.

۸- سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را (با نشان دادن خط) به‌صورت

روان یا آهنگین می‌خواند.

۹- عبارات قرآنی دارای حروف ناخوانا را صحیح می‌خواند.

۱۰- قواعد وقف را در آخر آیات و عبارات قرآنی رعایت می‌کند.

۱۱- می‌تواند مفهوم پیام‌های قرآن کتاب را به زبان ساده بیان کند.

۱۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.

پایه‌ی پنجم ابتدایی

- ۱- به شنیدن قرائت زیبای قرآن علاقه نشان می‌دهد.
- ۲- به زیبا خواندن قرآن و حفظ برخی از سوره‌ها و پیام‌های قرآنی کتاب علاقه‌مند است.
- ۳- علاقه‌مند است معنای آیات قرآن را بداند.
- ۴- دوست دارد در جلسات و برنامه‌های قرآنی شرکت کند.

- ۵- با نحوه‌ی خواندن حروف مقطعه آشنا می‌شود.
- ۶- با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
- ۷- با مفاهیم ساده‌ی پیام‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.

- ۸- معنای برخی از کلمات آشنا و ساده‌ی قرآن را می‌داند.

- ۹- سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را به‌صورت روان یا آهنگین می‌خواند.

- ۱۰- آیات قرآن را با کمک خط آموزشی به‌صورت شمرده می‌خواند.

- ۱۱- مفهوم پیام‌های قرآنی کتاب را به زبان ساده بیان می‌کند.
- ۱۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- چیش اهداف در پایه‌های مختلف را نقد و بررسی کنید.
- ۲- آیا می‌توان اهداف دیگری را برای دوره‌ی ابتدایی در نظر گرفت؟ توضیح دهید.

جدول اهداف آموزش قرآن در دوره ابتدایی

موضوع	پایه	اول	دوم	سوم
گوش دادن و قرائت سوره ها و آیات قرآن کریم	۱- در خواندن آهنگین و جمعی سوره های کتاب درسی، مشارکت می کند. ۲- با گوش دادن به قرائت آیات قرآن و نگاه کردن به عبارات آن ها، سوره های کتاب را به صورت آهنگین می خواند.	۱- سوره های کتاب را (از طریق گوش دادن نوار و نشان دادن خط کتاب) ساده یا آهنگین می خواند. ۲- سوره های حمد، توحید، ناس و عصر را از حفظ می خواند.	سوره ها و عبارات قرآنی هر درس را به صورت ساده و شمرده می خواند. برخی از نشانه ها و نمادهای رسم الخط قرآن را می شناسد.	سوره ها و عبارات قرآنی کتاب را به صورت ساده و شمرده می خواند. ۱- نشانه ها و نمادهای رسم الخط قرآن را می شناسد. ۲- با چگونگی وقف در آخر آیات و عبارات قرآنی آشنا می شود.
روخوانی	برخی از کلمات و عبارات ساده ی قرآنی کتاب را بر اساس سیر سوادآموزی فارسی می خواند.	-	سوره ها و عبارات قرآنی برخی از پیام های قرآنی آشنا شده و می تواند مفهوم آن را با زبان کودکانه بیان کند.	با مفاهیم ساده ی برخی از پیام های دیگر قرآنی آشنا شده و می تواند مفهوم آن را با زبانی کودکانه بیان کند.
قواعد روخوانی	-	-	معنای برخی از کلمات ساده ی پیام های قرآنی کتاب را می داند.	معنای برخی از کلمات آشنا و ساده ی قرآنی را می داند.
پیام قرآنی	۱- به معنای برخی از عبارات ساده ی قرآن (به زبان کودکانه یا شعر) آشنا می شود.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب خود را پاکیزه نگه دارد و به آن احترام بگذارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب و خواندن زیبای آن علاقه مند است.
معنای کلمات و عبارات	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب خود را پاکیزه نگه دارد و به آن احترام بگذارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب و خواندن زیبای آن علاقه مند است.
داستان	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب قرآن خود را پاکیزه نگه دارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب علاقه نشان می دهد. ۲- دوست دارد کتب خود را پاکیزه نگه دارد و به آن احترام بگذارد.	۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره های کتاب و خواندن زیبای آن علاقه مند است.

موضوع	پایه	چهارم	پنجم
گوش دادن و قرائت سوره‌ها و آیات قرآن		سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را (از طریق گوش دادن و نشان دادن خط کتاب) به‌صورت روان یا آهنگین می‌خواند.	سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را (از طریق گوش دادن و نشان دادن خط کتاب) به‌صورت روان یا آهنگین می‌خواند.
روخوانی		سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را به‌صورت روان یا آهنگین می‌خواند.	<p>۱- سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب را به‌صورت روان یا آهنگین می‌خواند.</p> <p>۲- آیات قرآن را با کمک خط آموزشی به‌صورت شمرده می‌خواند.</p>
قواعد روخوانی		<p>۱- عبارات قرآنی دارای حروف ناخوانا را صحیح می‌خواند.</p> <p>۲- قواعد وقف را در آخر آیات و عبارات قرآنی رعایت می‌کند.</p>	<p>۱- با نحوه‌ی خواندن حروف مقطع آشنا می‌شود.</p> <p>۲- با نحوه‌ی خواندن صحیح حروف دارای علامت آشنا می‌شود.</p> <p>۳- با نحوه‌ی خواندن صحیح نون ساکن نزد تثنیض آشنا می‌شود.</p>
پیام قرآنی		با مفاهیم ساده برخی از پیام‌های دیگر قرآنی آشنا شده و می‌تواند مفهوم آن‌ها را با زبانی کودکانه بیان کند.	با مفاهیم ساده‌ی برخی از پیام‌های دیگر قرآنی آشنا شده و می‌تواند مفهوم آن را با زبان کودکانه بیان کند.
معنای کلمات و عبارات		<p>۱- معنای برخی کلمات آشنا و ساده قرآن را می‌داند.</p> <p>۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.</p>	<p>۱- معنای برخی از کلمات آشنا و ساده‌ی قرآن را می‌داند.</p> <p>۲- برخی از عبارات ساده و کوتاه قرآن را معنا می‌کند.</p>
داستان		با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.	با داستان‌های قرآنی کتاب آشنا می‌شود.
انس و علاقه به قرآن و یادگیری آن		<p>۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌ها و عبارات قرآنی و زیبا خواندن آن‌ها علاقه‌مند است.</p> <p>۲- به حفظ برخی از سوره‌ها و پیام‌های قرآنی علاقه‌مند است.</p> <p>۳- دوست دارد در جلسات قرآنی شرکت کند.</p> <p>۴- علاقه دارد معنای آیات و عبارات قرآنی کتاب را بداند.</p>	<p>۱- به شنیدن قرائت زیبای سوره‌ها و عبارات قرآنی و زیبا خواندن آن‌ها علاقه‌مند است.</p> <p>۲- به حفظ برخی از عبارات قرآنی و پیام‌های قرآنی علاقه‌مند است.</p> <p>۳- علاقه‌مند است معنای آیات قرآن را بداند.</p> <p>۴- دوست دارد در جلسات قرآنی شرکت کند.</p>

جدول وسعت و توالی مفاهیم و مهارت‌های آموزش قرآن دوره ابتدایی

پایه سرفصل	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	
	شُرکت در جمع‌خوانی هفت سوره‌ی کوتاه از جزء سی‌ام	شُرکت در جمع‌خوانی چهارده سوره‌ی کوتاه از جزء سی‌ام	شُرکت در جمع‌خوانی اذکار نماز و دوازده سوره از جزء سی‌ام	شُرکت در جمع‌خوانی سوره‌ها و اذکار نماز	شُرکت در جمع‌خوانی سوره‌سوره از بخش‌های قرآنی کتاب درسی و روخوانی عبارات ساده‌ی قرآنی براساس سوادآموزی فارسی	گوش دادن و قرانت توار آموزشی
روخوانی و روان‌خوانی	روخوانی برخی از کلمات و عبارات ساده‌ی قرآنی براساس سوادآموزی فارسی	روخوانی سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب درسی	روان‌خوانی سوره‌ها و روخوانی عبارات قرآنی کتاب درسی و اذکار نماز	روان‌خوانی سوره‌ها و عبارات قرآنی کتاب درسی	روان‌خوانی فrazه‌های قرآنی کتاب درسی و روخوانی مصحف‌شریف	
	خواندن کلمات دارای تشدید و کلماتی که به حروف نامحذات مشتمل می‌شود.	خواندن کلماتی که دارای «الف» کوچک، کاف بی‌سرکج، هـ، ث، تنوین، همزه، حروف توحالی و اتصالات است.	۱- رعایت‌نسی قواعد وقف و خواندن کلماتی که دارای کرسی همزه (ی، و) است.	توانی خواندن صحیح کلمات و عبارات آیات کتاب درسی که دارای حروف نامحذات غیرمشتمل هستند.	خواندن صحیح حروف مقطعه و کلماتی که دارای علامت مد هستند و خواندن ترکیب‌های دارای انشای دو ساکن	نمادهای خاص رسم الخط قرآن
	آشنایی با معنای سوره‌ها به زبان ساده کودکان یا به صورت شعر	آشنایی با معنای برخی کلمات ساده قرآن	آشنایی با معنای برخی کلمات و ترکیب‌های ساده	آشنایی با برخی از پیام‌های اخلاقی و تربیتی قرآن مناسب کودکان	آشنایی با ترجمه‌ی آیات و عبارات قرآنی کتاب درسی و معنای برخی کلمات، ترکیب‌ها و عبارات ساده و کاربرد قرآن	
آشنایی با پیام قرآن معنای کلمات و عبارات	آشنایی با پیام قرآن	آشنایی با معنای برخی کلمات ساده قرآن	آشنایی با معنای برخی کلمات و ترکیب‌های ساده	آشنایی با برخی از پیام‌های اخلاقی و تربیتی قرآن مناسب کودکان	آشنایی با ترجمه‌ی آیات و عبارات قرآنی کتاب درسی و معنای برخی کلمات، ترکیب‌ها و عبارات ساده و کاربرد قرآن	آشنایی با چند داستان قرآنی
	آشنایی با چند داستان قرآنی	آشنایی با چند داستان قرآنی	آشنایی با چند داستان قرآنی	آشنایی با چند داستان قرآنی	آشنایی با چند داستان قرآنی	داستان

اهداف یادگیری فصل ششم

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- خواندن قرآن کریم (روخوانی، روان خوانی و قرائت) را تعریف کند.
- ۲- ضرورت آموزش خواندن قرآن کریم را بیان کند.
- ۳- پیام قرآنی را تعریف کند و ویژگی‌های مهم آن را برشمارد.
- ۴- پیام‌های قرآنی یک صفحه از قرآن کریم را استخراج کند.
- ۵- اهمیت و ضرورت استفاده از داستان‌های قرآنی در آموزش قرآن را بیان کند.
- ۶- اهمیت و ضرورت آموزش، درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده قرآن را در ارتباط با جامعیت آموزش قرآن توضیح دهد.

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

معرفی اجزای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

خواندن قرآن کریم

پیام قرآنی

داستان‌های قرآنی

درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآن

فعالیت‌های یادگیری

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

مهم‌ترین پیشینه‌ی آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه‌ی جوامع اسلامی، از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عموم مردم، توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم است؛ یعنی از نظر عموم مردم، برخی از صاحب‌نظران و مراکز فرهنگی سنتی در ایران، هر فردی که توانایی خواندن قرآن را داشته باشد، آموزش عمومی قرآن کریم را فراگرفته است.

در این برنامه، هدف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی، دستیابی دانش‌آموزان به سواد قرآنی است. به‌طور ساده کسی از سواد قرآنی برخوردار است که قرآن کریم را راحت و روان می‌خواند؛ معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن را می‌فهمد؛ با پیام‌های زندگی‌ساز آن که موجب سعادت دنیا و آخرت است، آشناست و بالاخره تمام این مهارت‌ها و دانش‌ها را ضمن انس با قرآن کریم، یعنی خواندن روزانه و مستمر آن، حفظ کرده و به تدریج ارتقا می‌بخشد. به عبارت دیگر سواد قرآنی، دانش و مهارت پایه و اولیه برای بهره‌گیری مادام‌العمر از قرآن کریم است.

به همین منظور در برنامه‌ی آموزش قرآن، جامعیت این آموزش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن قرآن کریم، درک معنای آیات، تدبّر در آیات و علاقه به بهره‌مندی مستمر از هدایت الهی به منظور انس با قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح.

اینک با توجه به تعریف آموزش جامع قرآن کریم، به تعریف اجزای آموزش قرآن و بیان ضرورت و اهمیت هر یک از آن‌ها می‌پردازیم.

مهم‌ترین اجزای آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی عبارت است از: خواندن قرآن کریم، پیام قرآنی، داستان‌های قرآنی و درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآن است که به ترتیب تعریف، ضرورت و اهمیت هر یک خواهد آمد.

معرفی اجزای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

خواندن قرآن کریم

الف - تعریف روخوانی و روان‌خوانی

خواندن قرآن کریم دارای مراحل و سطوح مختلفی از مقدماتی تا عالی به شرح زیر است.*

۱- روخوانی: روخوانی عبارت است از خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت شمرده و آرام. روخوانی، از بخش‌خوانی شروع می‌شود. در این مرحله، دانش‌آموز می‌تواند کلمات و عبارات را به صورت بخش‌بخش بخواند. چنان‌که می‌دانید در بخش‌خوانی، وجود اندکی مکث در بین بخش‌ها طبیعی است، اما به تدریج خواندن به شکل عادی نزدیک می‌شود و کلمات و عبارات به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش‌ها تلفظ می‌شوند.

قابل ذکر است فردی به مهارت روخوانی دست‌یافته است که می‌تواند عموم آیات قرآن کریم را به شیوه‌ی فوق بخواند.

۲- روان‌خوانی: خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت روان و با سرعت معمولی را روان‌خوانی می‌گویند.

۳- قرائت: قرائت در اصطلاح رایج، خواندن زیبا و آهنگین قرآن کریم است. از قرائت قرآن در دوره‌ی ابتدایی، همین تعریف مصطلح، موردنظر است. در نتیجه هرگاه روخوانی و روان‌خوانی به کار می‌رود، منظور خواندن قرآن به صورت ساده و معمولی است و هرگاه قرائت قرآن گفته می‌شود منظور خواندن به صورت زیبا و آهنگین است. خواندن زیبای قرآن کریم با صوت خوش، علاوه بر مهارت‌های روخوانی و روان‌خوانی شامل این مهارت‌ها نیز می‌شود.

۱-۳: تلفظ صحیح حروف خاص عربی: یعنی حروفی که در فارسی یکسان تلفظ می‌شود، ولی در عربی و قرآن هر کدام تلفظ خاصی دارند. این حروف عبارت‌اند از:

ح ← ه ع ← أ ط ← ت غ ← ق ث ← ص س ← ذ، ظ، ض ← ز

۲-۳: حرکات کوتاه و کشیده: یعنی کوتاه خواندن حرکات کوتاه و کشیده خواندن حرکات کشیده و پرهیز از کشش حرکات کوتاه و یا کوتاه کردن حرکات کشیده.

۳-۳: احکام تجویدی: یعنی فصیح و زیبا تلفظ کردن حروف، حرکات و ترکیبات آن‌ها.

* تعاریف دیگری نیز از مراحل و مهارت‌های خواندن قرآن ارائه شده است. مراحل و تعاریف موردنظر این برنامه در این

قسمت بیان می‌شود.

این احکام عبارت‌اند از : فصاحت تلفّظ حروف و حرکات، استعلا و استفال، تفخیم و ترقیق، مدّ و غنّه، قلقله و عدم قلقله، اظهار، ادغام، اخفا و ابدال.

۴-۳: وقف و ابتدا: یعنی منظم و شمرده خواندن آیات، ابتدا کردن از محل مناسب و وقف کردن بر جای مناسب. معمولاً محل مناسب برای وقف و ابتدا، آخر و اوّل هر جمله است.

۵-۳: صوت و لحن: منظور از صوت، تناسب زیر و بم صدا، حجم صدا، سرعت مناسب قرائت و ... است؛ و منظور از لحن، زیبایی قرائت به وسیله تنوع آهنگ، ردیف و ... متناسب با آیات قرآن کریم است.

تذکّر مهم: کسب مهارت‌های مربوط به قرائت قرآن از اهداف خاص آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی نیست؛ اما دانش‌آموزان به طور غیرمستقیم و با الگوگیری از نوار آموزشی، به طور نسبی این مهارت‌ها را کسب می‌کنند.

ب- ضرورت و اهمیت آموزش خواندن قرآن کریم

ضرورت و اهمیت آموزش هر موضوع از جمله آموزش خواندن قرآن، ریشه در آن موضوع دارد. اگر آموزش زبان فارسی، ریاضی و بهداشت عمومی در دوره‌ی ابتدایی اهمیت دارد، از آن رو است که زبان فارسی به عنوان مهم‌ترین عامل وحدت و مهم‌ترین پشتوانه‌ی فرهنگ ملی ما ایرانیان است؛ دانش‌آموزان در درس ریاضی، با مفاهیم و مسائل این علم که انسان در همه‌ی مراحل زندگی با آن‌ها سروکار دارد، آشنا می‌شوند و به تدریج این امکان را به دست می‌آورند که در زندگی روزمره‌ی خود از ریاضی بهره‌گیرند. هم‌چنین در بهداشت عمومی با ضروری‌ترین مسائل بهداشت فردی و جمعی که توجه و عمل به آن‌ها برای سلامت جسمانی فرد و جامعه لازم است، آشنا می‌شوند.

در اهمیت آموزش قرآن به عنوان کامل‌ترین و آخرین کتاب الهی که هدایت انسان را برعهده دارد هیچ تردیدی نیست؛ اما این که چرا آموزش از خواندن این کتاب باید آغاز شود و توانایی خواندن قرآن کریم چه نقشی در مراحل بعدی این آموزش دارد، نیازمند توضیح است. به ویژه از آن‌جا که معمولاً خواندن قرآن، بدون توجه به معنای عبارات و آیات، آموزش داده می‌شود، این سؤال مطرح است آیا خواندن مجموعه‌ای از کلمات و عبارات بدون فهم معنای آن، چه مقدار ما را به هدف نزول قرآن نزدیک می‌سازد؟

این سؤال، بسیار جدی است و نیازمند بررسی و تحلیل دقیق می‌باشد. آموزش خواندن قرآن، نه تنها اولین قدم در آموزش قرآن است؛ بلکه تأخیر در این امر، تهدید جدی در دستیابی عموم مردم

به این توانایی است؛ برخی از دلایل این امر را برمی‌شماریم.

۱- قرآن کریم، کلام خدا و مستندترین متن آسمانی است. بر روی این کره‌ی خاکی، هیچ متن آسمانی و مقدسی یافت نمی‌شود که از نظر اعتبار و سند، به اتقان و اصالت قرآن برسد و یا هم چون قرآن، حتی الفاظ و عبارات ظاهری آن نیز از جانب خدا و کلام او باشد. آشنایی با این متن و خواندن آن، و انس و ارتباط دائمی با آن، به خودی خود موضوعیت دارد؛ زیرا همین خواندن و تماس معمولی، ذکر و یاد خدا، تقویت ایمان و توجه به امور معنوی را به دنبال دارد که به سهم خود بر تربیت انسان مؤثر است.

۲- قرآن کریم نه تنها یک کتاب فرا عصری است که مخاطب آن، همه‌ی انسان‌ها در همه‌ی اعصار می‌باشند؛ بلکه کتابی است که از اوان کودکی تا پایان عمر هر فرد مسلمان، با هر سطحی از تحصیلات و در هر رشته‌ی علمی، باید همدم و مربی او باشد. یکی از عملی‌ترین راه‌های ارتباط کودکان با قرآن کریم، خواندن آن است؛ هر چند که در ابتدا این خواندن همراه با درک معنا نباشد. ۳- اگر قرار باشد آموزش خواندن قرآن کریم را وابسته به فهم آن کنیم، حجم قابل توجهی از آیات کریمه در دوره‌ی ابتدایی و حتی در دوره‌ی راهنمایی قابل آموزش نیست. در این صورت، آموزش خواندن که می‌تواند نتایج ارزشمندی داشته باشد تا سال‌های زیادی به تأخیر می‌افتد.

۴- آموزش خواندن قرآن و کسب توانایی در این امر، موجب انس و علاقه به قرآن کریم می‌شود. تأخیر در این امر، علاوه بر این که فراگیران را از یادگیری امری مفید محروم می‌سازد، این آسیب جدی را در پی دارد که زمینه‌ی انس و علاقه به کلام خدا را از بین می‌برد. این انس و علاقه ماندگارترین آثار تربیتی و عاطفی بر شخصیت کودک را در پی خواهد داشت. مطالعه‌ی سرگذشت مردان بزرگ در عصر ما - از حوزه و دانشگاه - مؤید این نکته است. عموم این افراد ریشه‌ی شخصیت دینی و اسلامی خود را در انس و علاقه با قرآن کریم می‌دانند، انسی که با آموزش این کتاب عظیم از دوران کودکی آغاز شده است.

۵- حافظه و سابقه‌ی تاریخی و اجتماعی ما نسبت به فراگیری خواندن قرآن در دوران کودکی مؤید این مطلب است که هر خانواده‌ی مسلمان ایرانی از هر گروه و گرایشی، از این که کودک خود را در خواندن قرآن توانا می‌بیند، احساس شادمانی و رضایت می‌کند. این، سرمایه و پشتوانه‌ی بسیار ارزشمندی است که موجب تشویق کودکان و تقویت انگیزه‌ی ایشان در یادگیری قرآن می‌شود و از سوی دیگر می‌تواند برای توسعه و اشاعه‌ی آموزش قرآن و هموارکردن راه‌های دستیابی به اهداف این آموزش، زمینه‌ی لازم را در جامعه فراهم آورد.

۶- اگر به طور کلی بپذیریم که فراگیری مهارت خواندن قرآن، نمی تواند کاملاً منطبق و همراه فهم معنای آیات تلاوت شده باشد، بهترین زمان برای انجام این کار پایه ی اول دوره ی ابتدایی است؛ زیرا تنها در این سال هاست که صرف خواندن یک نوشته برای کودکان موضوعیت داشته و کودک آن قدر نسبت به فهم آن چه که می تواند بخواند توجه و حساسیت ندارد؛ بلکه کسب مهارت خواندن برای او برانگیزنده است و احساس موفقیت را به دنبال دارد. این انگیزه حتی در سال های بعدی دوره ی ابتدایی به سرعت کاهش می یابد.

علاوه بر دلایل فوق اگر آموزش خواندن قرآن در دوره ی ابتدایی آغاز شود، فرصت بهره گیری از نیروی عظیم و دلسوز معلمان از دست می رود.

معلمان دوره ی ابتدایی بهترین افرادی هستند که می توانند براساس مهارت سوادآموزی فارسی، روخوانی قرآن را آموزش دهند.

ج- ضرورت و اهمیت آموزش قرائت قرآن کریم

۱- خواندن هر متن باید به همان گونه ای باشد که اهل آن زبان، آن متن را می خوانند؛ زیرا اولاً، حالات طبیعی و اولیه ی تکلم هر زبانی، چنین اقتضایی دارد؛ ثانیاً، گاهی ادای نادرست حروف و الفاظ ممکن است موجب اختلال در فهم کلام یا تغییر در معنا گردد. از این رو، در آموزش هر زبانی، قرائت و تکلم به شیوه ی اهل آن زبان، مورد نظر و توجه است. هر چند که ممکن است تکلم به زبان غیرمادری همیشه تفاوت هایی با تکلم اهل آن زبان داشته باشد، ولی سعی بر آن است که فراگیر بتواند به تدریج زبانی را که آموزش می بیند، مانند اهل همان زبان تکلم کند.

این موضوع در روایتی از امام صادق (ع) تأکید شده است که می فرماید:

اِقْرَؤُوا الْقُرْآنَ بَعَرَبِيَّتِهِ*

* اصول کافی، ج ۴، ص ۴۱۹.

۲- زیبایی‌های ظاهری قرآن کریم چه از نظر متن و نثر منحصر به فردش و چه از نظر سبک و روشِ قرائت و آهنگ کلام، روشن‌ترین وجه اعجاز این متن مقدس است. این زیبایی ظاهری وقتی به زیور صدای خوش آراسته شود، از جذبه‌ی آسمانی و الهی ویژه‌ای برخوردار است؛ حتی کسانی که مفهوم کلام و متن را درک نمی‌کنند نیز تحت تأثیر شگفت‌انگیز آن قرار می‌گیرند. از این رو، استفاده از قرائت‌های زیبا در آموزش قرآن موجب حفظ و لذت دانش‌آموزان از قرائت قرآن و علاقه‌ی بیش‌تر آنان به این درس گردد.

پیامبر اکرم - صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ - می‌فرماید :

«لِكُلِّ شَيْءٍ حِلْيَةٌ وَحِلْيَةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ»*

برای هر چیزی زیبایی است و زیبایی قرآن صوت نیکو است.

۳- دوران کودکی، مناسب‌ترین زمان برای الگوگیری و شکل‌گیری دستگاه تکلم است. هر چه از این دوران فاصله بگیریم، فراگیری لحن و اصوات مختلف زبان‌های غیرمادری مشکل‌تر می‌شود. از این رو، توجه به قرائت صحیح و زیبای قرآن از آغاز آموزش، ضروری است.

تذکر مهم: با توجه به نکات فوق، هر چند که آموزش قرائت قرآن امری مفید و ضروری است؛ اما اولاً، کسب این مهارت نسبت به مهارت روان خوانی قرآن کریم در اولویت بعدی است؛ ثانیاً، در آموزش این مهارت حتماً باید نکاتی را مورد توجه قرار داد. این نکات در بخش روش تدریس این کتاب آمده است.

فعالیت یادگیری

با مراجعه به کتاب اصول کافی، جلد ۲، کتاب فضل القرآن روایاتی در تأیید ضرورت و اهمیت قرائت قرآن به صورت فصیح و زیبا استخراج نموده و گزارشی از آن تهیه کنید.

* اصول کافی، ج ۴، ص ۴۱۹.